

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/**RUSUH** Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

June/Haziran 2021, 1 (1): 6-22

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Bir Kur'ân Kavramı Olarak "Rusûh"

Ar-Rusûh As A Quranic Term

Nurullah Denizer

Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

Associate Professor, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir

Uşak, Turkey

nurullah.denizer@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4731-6585>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 25.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 15.06.2021

Yayın Tarihi/Published: 28.06.2021

Cilt/Volume: 1

Sayı/Issue: 1

Sayfa/Pages: 6-22

Atıf/Cite as: Denizer, Nurullah. "Bir Kur'ân Kavramı Olarak "Rusûh" [Ar-Rusûh As A Quranic Term]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi- Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 1/1 (Haziran 2021): 6-22.

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2021 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

BİR KUR'ÂN KAVRAMI OLARAK "RUSÛH"

Öz

Bir fikir ve düşüncenin muhataba aktarılması bakımından kavramlar büyük önem taşımaktadırlar. Zira kavramlar, aynı alana dair çalışma yapan araştırmacıların zihninde ortak bir anlam alanı oluşturarak kullanılan kavramı aynı şekilde algılamalarına ve böylece ortak bir dil ve bu dil ile oluşturulmuş bir bilgi meydana getirmelerine zemin oluşturmaktadırlar. Allah'ın insanlara göndermiş olduğu son ilâhî buyruk olan Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamının ilk adımı ise ilâhî mesajda kullanılan kelime ve kavramları tanımak ve doğru anlamlandırmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik olarak yapılan kavram çalışmaları, onda yer alan kavramları yine onun bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyi, anlamlandırmayı ve tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca iki kez geçmekle birlikte kullanıldığı bu iki yerde İslam'ın büyük önem atfettiği *'ilm* kavramına sıfat olarak kullanılan *rusûh* kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de ve İslam düşüncesindeki anlam alanı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle *rusûh* kavramının sözlük ve terim anlamı klasik Arap dili sözlüklerinden ve Kur'ân-ı Kerîm kavramları üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılarak tespit edilecek, tefsir külliyatında "ilimde *rusûh* sahibi olma"nın nasıl anlaşıldığı 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyet bağlamında ortaya konulacak ve son olarak da meâllerde *rusûh* kavramının dilimize nasıl yansıtıldığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, tefsir, kavram, *rusûh*, *müteşâbih*

AR-RUSÛH AS A QURANIC TERM

Abstract

Concepts are of great importance in terms of transmitting an idea and thought to the interlocutors. Because concepts create a common sense of meaning in the researchers working in the same field. Thus, the basis of creating a common language and knowledge created with this language are prepared. The first step in understanding the Qur'an, which is the last divine command that Allah sent to people, is to recognize and correctly interpret the words and concepts used in the divine message. Concept studies on the Qur'an aim to evaluate, make sense of and define the concepts in it within its integrity. In this study, the concept of *ar-rusûh* mentioned in the Qur'an will be examined. This concept has been used twice in the Qur'an as an adjective for the word *al-'ilm*, which Islam attaches great importance to. In this context, first of all, the dictionary and term meaning of the concept of *ar-rusûh* will be determined by using classical Arabic language dictionaries and studies on the concepts of the Qur'an. As a second step, how "having *ar-rusûh* in *al-'ilm* " is interpreted in the tafsir literature will be revealed in the context of the 7th verse of 'Âl-i 'İmrân surah. Finally, it will be evaluated how the concept of *ar-rusûh* is reflected in the Turkish language in translations.

Keywords: Quran, commentary, concept, *ar-rusûh*, *al-muteshabih*

Giriş

İnsanın çevresini algılaması, tanımlaması, duygularını ifade etmesi ve düşünce oluşturması, bildiği ve kullandığı kavramların çeşitliliği ölçüsünde derinlik kazanır. Manasına vâkif olunan kavramların sayısının artması, insanın duygu ve düşünce dünyasının sınırlarının genişlemesine de imkân sağlayacaktır.

Kavram sözcüğü, "Bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir ya da ide"¹ olarak tanımlanmaktadır. Kavram sözcüğü ile ilişkili olan *ıştılaḥ* kelimesi de "Belirli grupların bir şeyi ilk vazedildiği manadan kısmen uzaklaştırıp yeni bir muhtevaya büründürdükleri kelime" şeklinde tarif edilmiştir.² Bu bakımdan herhangi bir fikir ve düşüncenin muhataba aktarılması bakımından kavramlar ve *ıştılaḥ*lar büyük önem taşımaktadırlar. Bilhassa bir ilim dalı veya belirli bir disiplini anlayabilmek ve bunlara dair temel kaynaklardan faydalanabilmek için ilgili alana dair kavramların doğru bir şekilde tanınması da ehemmiyet arz etmektedir. Zira kavramlar, aynı alana dair çalışma yapan araştırmacıların zihninde ortak bir anlam alanı oluşturarak kullanılan kavramı aynı şekilde algılamalarına ve böylece ortak bir dil ve bu dil ile oluşturulmuş bir bilgi meydana getirmelerine zemin oluşturmaktadırlar. Aksi durum, yani kavramların muhatapların zihninde ortak bir mana oluşturacak şekilde tanımlanmaması, kavramların farklı kişiler tarafından farklı algılanmasına, diğer bir deyişle kavram kargaşasına yol açacaktır. Böyle bir durumda fikirlerin doğru bir şekilde anlaşılması ve ilmin istenilen ölçüde ilerlemesi bir yana yanlış ve amaçtan uzaklaştıran sonuçlara ulaşılacağına kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla denilebilir ki kavramları doğru algılamak ve doğru tanımlamak hem sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde tesis edilmesinde hem de ilmî faaliyetlerin gelişmesinde ve doğru sonuçlara ulaşmasında kilit noktada yer almaktadır.

Allah kulları insanlarla olan iletişimini, onların arasından seçtiği kimseler olan peygamberlere gönderdiği vahiy aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Allah'ın insanları muhatap alan son buyruğu olan ve insanlar için bir hidayet rehberi niteliği taşıyan Kur'ân-ı Kerîm de Hz. Peygamber'e sözlü olarak vahyedilmiş ve günümüze kadar hem sözlü hem de yazılı olarak aktarılmıştır. İnsanların kendilerine rehber olarak gönderilen kitaptan gereğince faydalanmaları, onu doğru anlamalarıyla mümkün olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamamanın ilk adımı ise ilâhî mesajda kullanılan kelime ve kavramları tanımak ve doğru anlamlandırmaktır. Bu nedenle ilk dönemden itibaren günümüze kadar olan süreç içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması üzerine yapılan çalışmalarda onun dil özelliklerini tespit etmeye yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar *Me'âni'l-Kur'ân*, *Ġarîbü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân*, *İ'râbü'l-Kur'ân* ve *Üslûbu'l-Kur'ân* gibi tefsir ilminin alt dalları olarak yapıldığı gibi genel tefsir çalışmaları içerisinde etimoloji, filoloji, semantik gibi ilimlerden faydalanılarak da yapılmıştır. Bu tür çalışmalardan birisi de konulu tefsir metodu içerisinde mütalaa edilen kavram tefsirleridir.

¹ Ahmet Cevzici, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 499.

² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî el-Hanefî, *et-Ta'rifât* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 28.

Şurası muhakkaktır ki Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan hiçbir sözcük rastgele seçilmemiş, gelişigüzel kullanılmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her bir sözcük, ilâhî kelâmın hikmeti gereği belirli bir manayı ve mesajı içermekte yahut bu mana ve mesajın bir parçasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu sözcükler bazen Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmiş olduğu dil olan Arap dilinin sınırları içerisinde çeşitli anlamlar barındırabilmekte, bazen ilâhî kelâmın kendisine yüklediği yeni anlamlar taşıyabilmekte, bazen de kullanıldıkları bağlama göre kast ettikleri mana farklılaşabilmektedir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'e yönelik olarak yapılan kavram çalışmaları, onda yer alan kavramları yine onun bütünlüğü içerisinde değerlendirmeyi, anlamlandırmayı ve tanımlamaya amaçlamaktadırlar.

Bu çalışmada, Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca iki kez geçmekle birlikte kullanıldığı bu iki yerde İslam'ın büyük önem atfettiği 'ilm kavramına sıfat olarak kullanılan *rusûh* kavramının Kur'ân-ı Kerîm'de ve İslam düşüncesindeki anlam alanı tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha önce *rusûh* kavramına dair müstakil bir incelemenin yapılmamış olması bu çalışmayı özgün kılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle *rusûh* kavramının sözlük ve terim anlamı klasik Arap dili sözlüklerinden ve Kur'ân-ı Kerîm kavramları üzerine yapılan çalışmalardan yararlanılarak tespit edilecek, tefsir külliyyatında "ilimde *rusûh* sahibi olma"nın nasıl anlaşıldığı 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyet bağlamında ortaya konulacak ve son olarak da meâllerde *rusûh* kavramının dilimize nasıl yansıtıldığı değerlendirilecektir.

1. *Rusûh* Kelimesinin Kavramsal Tahlili

1.1. *Rusûh* Kelimesinin Sözlük Anlamı

Rusûh kelimesi "ر-س-خ" kökünün mastarıdır. Bu kök sözlükte, bir şeyin yerine iyice yerleşmesi ve yerinde sabit olması anlamına gelmektedir.³ Meşhur Arap dili âlimlerinden İbn Fâris (öl. 395/1004) ve Cevherî (öl. 400/1009'dan önce) sabit olan her şeyin *râsih* olduğunu ifade etmişler⁴, Ebû Hilâl el-'Askerî (öl. 400/1009'dan sonra) ise *rusûhu* "sebâtın kemâli" yani sabit olma hususunda en üst ve mükemmel seviyeye ulaşmış olma hali olarak açıklamıştır.⁵ Ezherî (öl. 370/980) ve Zemahşerî (öl. 538/1143) bu kelimenin mecâzî olarak bir şeyin içine işlemek anlamına geldiğini söyleyerek kâğıt tarafından emilmiş ve böylece onun içine işleyerek orada sabit olmuş mürekkebi ve kalbe yerleşmiş ilmi misal olarak göstermişler,

³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/116; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed Avvad Mur'ib (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, 2001), 7/77; Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. 'Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî, *el-Muhtâf fi'l-luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 4/260; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 1414), 3/18; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdülkerîm 'Azbâvî (Kuveyt: Vizâretü'l-İ'lâm, 1972), 7/257.

⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd Cevherî, *eş-Şihâh tâcü'l-luğa ve şihâhi'l 'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 1/421; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979), 2/395.

⁵ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî, *el-Furûk fi'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980), 296.

suyunun çekilmesi suretiyle gölün kurumasının da bu kelime ile ifade edildiğini belirtmişlerdir.⁶

1.2. Rusûh Kelimesinin İştîlah Anlamı

Bir kelimenin *ıştîlah* manasını tespit etmek için o kelimenin kullanıldığı ilim dallarına dair temel eserlere, varsa kavram sözlüklerine başvurmak gerekir. *Rusûh* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir kelime olması nedeniyle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kelime ve terkiplerin manalarını açıklamaya yönelik olarak telif edilmiş olan *Me'âni'l-Kur'ân*, *Ġarîbü'l-Kur'ân*, *Mecâzü'l-Kur'ân* kapsamına giren ve Kur'ân kavramları sözlüğü mahiyeti taşıyan eserlerde kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla *rusûh* kelimesinin *ıştîlah* manasını, diğer bir ifade ile vahiy dilindeki karşılığını, öncelikle bu eserlerde aramak yerinde olacaktır.

Mevzubahis eserler öncelikle *rusûh* kelimesinin sözlük anlamını zikrettikten sonra onun Kur'ân-ı Kerîm'deki manasını, bu kelimenin birlikte kullanıldığı '*ilm* kelimesi ile birlikte değerlendirmişlerdir. *Rusûh* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fâil cemî' müzekker halinde '*ilm* kelimesi ile ilişkili olarak zikredilerek "*er-râsihûne fi'l-ilm/الراسخون في العلم*" ifadesi ile yer almaktadır. Ma'mer b. Müşenna (öl. 209/824 [?]) ilimde *râsih* olanların imanları sabit olan âlimler olduğunu söylemiş⁷, Zeccâc (öl. 311/923) bu kimselerin, Allah'ın insanları yeniden dirilteceğine dair imanları hususunda sabit olan kimseler olduklarını zikretmiş⁸, Sicistânî (öl. 330/943) bu ifadenin hem ilim hem iman konusunda kök salmış ve sabit olanları kast ettiği yorumunda bulunmuş⁹, Nehhâs (öl. 338/950) ise onları ilimde sabit olanlar şeklinde tarif etmiştir.¹⁰ Mâtürîdî (öl. 333/944) *râsihîn* kelimesinin '*mütedârisîn*/bir konu hakkında karşılıklı müzakerede bulunup araştırma ve inceleme neticesinde derin bilgi sahibi olanlar', '*mütesâbitîn*/sağlam, ayakları yere basan bilgi sahibi olanlar' ve '*nâtihîn*/zayıf ihtimalleri eleyerek sağlam ve güçlü bilgiye sahip olanlar' kelimeleriyle yorumlandığını nakletmiştir.¹¹ Râğıb el-İşfahânî (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve Fîrûzâbâdi (öl. 817/1415) ise bu ifadenin hiçbir şüphe ve itirazı kalmamış bir halde ilmin hakikatini bilen kişileri ifade ettiğini belirtmişlerdir.¹²

⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn Sevved (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/352.

⁷ Ebü Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî, *Mecâzü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Fuâd Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, ts.), 1/138.

⁸ Ebü İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/378; 2/130.

⁹ Ebü Bekr Muhammed b. Uzeyz Sicistânî, *Ġarîbü'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabîh ve Evlâdih, 1963), 96.

¹⁰ Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî, *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Muhammed Alî es-Sâbûnî (Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1988), 1/352; 2/238.

¹¹ Ebü Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Ahmed Vanlıoğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 2/247. Eserin bazı baskılarında '*nâtihîn*' kelimesi yerine '*nâticîn*/bir işi sonuna vardırıp ondan ürün elde edenler' kelimesi zikredilmiştir. Bu durum yazma nüshalardaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Fatma Yûsuf el-Hiyemî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 1/248.

¹² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İşfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimâşk: Dâru'l-Kalem, 2002), 352; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed

Âlimlerin *rusûh* kavramını tanımlarken şüpheden arındırılmış bilgi ile imanı bir arada zikretmeleri dikkat çekicidir. Zira aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere "Allah'ın varlığı, birliği, ahiret hayatı ve mahşerde hesaba çekilme gibi konular metafizik bir alanda olduğu için kimsenin bunlar hakkında kesin bir bilgi ve tecrübe elde etme ihtimali bulunmamaktadır. Bu konular hakkındaki inanç ancak şüpheden arınmış tahkiki bir iman ile mümkün olabilir."¹³ Dolayısıyla ilimde *rusûh* sahibi olanlar, bilinmeyen alanı söz konusu olunca bildiklerinden hareketle şüphesiz bir şekilde iman etmesi gerektiğini bilen kimseler olarak tanımlanabilir.

Rusûh kelimesinin sözlük anlamı ve Kur'ân-ı Kerîm'de 'ilm sahiplerine izâfe edilerek kullanıldığı terkibe verilen anlamlar birlikte değerlendirildiğinde *rusûh*un *ıştılâh* anlamının, sözlük anlamından bağımsız olmadığı müşahede edilmektedir. Sözlükte bir yere kök salarak orada sabit kalmak anlamına gelen *rusûh* 'ilm sahiplerine izâfe edilerek kullanıldığında ilim konusunda kök salmış ve ilmin hakikatine ulaştıkları, diğer bir deyişle ilimde kemâle vardıkları için artık şüphe ve tereddütleri kalmayan ve o noktada sabit kalan kimseleri niteleyen bir mana kazanmıştır. İslam bilgi teorisinde de *rusûh* kavramı bilgiye sahip olma derecelerinin en üstü olarak kabul edilmiştir. Buna göre, "bilenin, yöneldiği konuyu bütün yönleri ve alanlarıyla kuşatıp anlamasına ihata, onu tam olarak kavramasına vukuf, aynı konuda derinleşip uzmanlaşmasına da rûsuh denilmektedir."¹⁴

İslâm âlimlerinden kimisi *rusûh*un kapsamını kendisine sıfat olduğu 'ilm ile sınırlandırmışken kimileri bu kapsama imanı da dâhil etmişlerdir. Bu tercihin gerekçelerini ve "ilimde *rusûh* sahibi olma"nın tefsir geleneği içerisinde nasıl anlamlandırıldığını ve açıklandığını tespit etmek için tefsir külliyyatına başvurmak gerekmektedir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'de *Rusûh* Kavramı

Rusûh kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ism-i fâil cemîf müzekker olarak iki âyette yer almaktadır. Bunlardan birincisi olan 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyetin meâli şöyledir: "*Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'ân'ın) bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik (hakikatten sapma meyli) olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vîl etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vîlini yalnızca Allah bilir. Şüpheleri olmayacak ölçüde sağlam ilim sahipleri ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akliselim sahipleri düşünüp anlar.*"¹⁵

en-Nisâ sûresi 162. âyette ise *rusûh* kavramı şöyle zikredilmiştir: "*Fakat içlerinden şüpheleri olmayacak ölçüde sağlam ilim sahibi olanlar ve müminler, sana indirilene ve senden*

el-Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Muhammed Alî en-Neccâr (Kahire: y.y., 1996), 3/68.

¹³ Nazım Bayrakdar v.dğr., *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüphe Problemi* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017), 18-19. Ayrıca bk. Nurullah Denizer, "Kur'ân'da Dinî Şüphe", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 90-91.

¹⁴ Necip Taylan, "Bilgi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 6/157.

¹⁵ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ Ayet meâlleri tarafımızdan verilmiştir.

önce indirilene iman edenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya; işte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz."¹⁶

Müfessirler *rusûh* kavramını ekseriyetle 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyet bağlamında değerlendirdikleri için biz de kavramı öncelikle bu âyet üzerinden tahlil etmeye gayret edeceğiz. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini *muḥkem* ve *müteşâbih* olmak üzere iki gruba taksim eden bu âyette kullanılan *rusûh* kavramını doğru bir şekilde değerlendirebilmek için öncelikle *müteşâbih* kavramını ele almak gerekmektedir. Zira âyette Kur'ân-ı Kerîm'in *müteşâbih*lerine karşı takındıkları tavır bakımından iki grup insandan bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi, kalplerinde bulunan eğrilik nedeniyle *müteşâbih* âyetleri *te'vîl* etmek suretiyle fitne çıkarmayı amaçlayanlar; ikincisi ise bu âyetlere dair hakiki bilginin yalnızca Allah katında olduğunun idrâkinde olan ilimde *rusûh* sahibi olanlardır. Dolayısıyla *müteşâbih*lere karşı olan tavırları nedeniyle birbirine zıt düşmüş bu iki grubun niteliklerini belirlemek, öncelikle bu kavramı anlamlandırmakla mümkün olacaktır.

Müteşâbih kelimesi *teşâbüh* masdarından türemiş ve "ister soyut ister somut olsun aralarındaki benzerlikten ötürü iki şeyin birbirinden ayırt edilememesi, birbirinden ayırt edilemeyecek düzeyde birbirine benzeyen" anlamına gelmektedir.¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de dokuz âyette *teşâbüh* masdarından türemiş olan kelimeler bulunmakla birlikte Kur'ân-ı Kerîm bu kelimenin anlam alanına dair bir açıklama içermemektedir. Müfessirler arasında bu kelimenin yukarıda meâlini verdiğimiz 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyet ve ez-Zümer sûresi 23. âyette *ıstılâh* anlamında kullanıldığı, diğer âyetlerdeki kullanımlarının ise bu kelimenin terim anlamıyla ilgili olmadığı görüşü yaygındır.¹⁸

Müteşâbih kelimesinin terim anlamı usûl eserlerinde çoğu zaman *muḥkem* kavramıyla birlikte ve ona kıyasen değerlendirilmiştir. Buna göre *muḥkem te'vîl* ile anlamı bilinen, *müteşâbih* ise *te'vîl* edilmesi mümkün olmayan ve manasını sadece Allah'ın bileceği âyetler; *muḥkem* anlamı açık, *müteşâbih* anlamı kapalı olan âyetler; *muḥkem* tek bir anlama gelen *müteşâbih* farklı anlamlara yorulabilen âyetler, *muḥkem* farzları, *va'd* ve *va'îdi* içeren âyetler, *müteşâbih* kıssa ve meselleri içeren âyetler; *muḥkem nâsihi*, helali, haramı bildiren, hem iman edilen hem de kendisiyle amel edilen âyetler; *müteşâbih* ise *mensûh* olan, mesel ve yeminleri içeren, kendisine iman edildiği halde kendisiyle amel edilmeyen âyetlerdir.¹⁹ Yakın dönemde telif edilen bazı Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü eserlerinde ise klasik eserlerde bulunan ve *müteşâbih* kavramının farklı yönlerini vurgulayan tanımlar özetlenerek ve bir nebze de yorumlanarak "bir çok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tayin edebilmek için hârici

¹⁶ لَكِن الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا

¹⁷ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1247; el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, 443.

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Müteşâbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/204.

¹⁹ Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1984), 2/69-70; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1997), 3/4-5; Cemâlüddîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, (Şârîka: Câmîatü's-Şârîka, 2006), 5/20-23.

bir delile ihtiyaç olan"²⁰ ve "manaları bilinmeyen, herhangi bir sebepten ötürü anlamlarında kapalılık bulunan ya da birden çok manaya ihtimali olup, bu manaların birisini tercihde zorluk söz konusu olan âyet, kelime ya da harflerdir"²¹ şeklinde tarifler yapılmıştır.

Müteşâbih kavramına dair yapılan bu tanımların ne derece isabetli olduklarının tespiti için âyetin nüzûl sebebine başvurmak yerinde olacaktır. Âyetin nüzûl sebebine dair farklı rivayetler bulunsa da bu âyetin de içerisinde bulunduğu 'Âl-i 'İmrân sûresinin başlarında zikredilen meseleler, nüzûl sebebi olarak aktarılan şu rivayetin bazı müfessirler tarafından neden tercih edildiğini gösterir niteliktedir. Rivayete göre Necran'dan gelen Hıristiyan bir grup Hz. Peygamber'e gelerek -muhtemelen bir yerden duymuş oldukları en-Nisa' sûresi 171. âyetin²² kendilerince inançlarını doğrulatacak kısmını referans göstererek- "Sen İsâ'nın Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu söylemiyor musun?" şeklinde bir soru yönelterek Hz. İsâ'nın teolojik konumu hakkında Hz. Peygamber ile tartışmaya başlarlar. Hz. Peygamber'in bu soruya "Evet!" diyerek cevap vermesi üzerine onlar "Öyleyse artık bu konuda konuşmaya gerek kalmadı." diyerek bunu Hz. İsâ'nın ulûhiyetine delil olarak kabul etmişlerdir.²³ Bu bağlamda değerlendirildiğinde söz konusu âyette yer alan *müteşâbih* ve *te'vîl* kavramları, Hz. İsâ'nın Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olması gibi sıfatlarının nasıl anlamlandırılacağı ile ilgilidir. Buna göre "tevil, bilindik anlamda bir yorum faaliyetine değil, İsa'nın anılan sıfatlarıyla ilgili ayetlerin medlullerine ilişkin son sözü söyleme iradesine ve/veya konuyla ilgili ayetlerin gerçek mana ve mahiyetini belirleme iddiasına delalet eder."²⁴ Diğer bir deyişle bu âyetin *te'vîl* kavramına yüklediği anlam, "Müteşâbihin gerçek mana ve mahiyetini belirlemek adına, metafizik alan hakkında kullanılan bir kelimenin medlulünü nesnelere dünyasıyla ilgili anlam ve kullanımına eşitlemek, yani bir bakıma teşbih, temsil veya mecazı hakikate hamletmek olsa gerektir."²⁵

²⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 128.

²¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003), 178.

²² "Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."

²³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 5/205-206; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), 99-100; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Damîriyye - Süleyman Müslim el-Harş (Riyad: Dâru Taybe, 1989) 2/9; Süyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 2002), 53.

²⁴ Mustafa Öztürk, "Müteşâbih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü"nü (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Bilimnâme* 15/2 (2008), 38.

²⁵ Öztürk, "Müteşâbih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü"nü (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", 40. Müteşâbihe dâir yapılan bu tanım, âyetin nüzûl sebebi ekseninde, yani gayrimüslim olan Necrân heyetinin bu ifadeleri anlamlandırma şekline göre yapılmış olsa gerektir. Zira *müteşâbih*lerin *te'vîl*inin failinin müslüman olması durumunda metafizik alana dair ifadeler, muhkem olanlara uygun olarak bazen hakikat üzere bırakılır bazen de mecâza hamledilir. Hepsinin mecâza hamledilmesi itikadî olarak bazı problemlere yol açabilir.

Nüzûl sebebinden hareketle *müteşâbih* kavramına verilen bu anlam, Kur'ân-ı Kerîm'de benzer nitelikte olan yani gaybî konuları içeren tüm âyetleri kapsayacak şekilde düşünülebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in metafizik konuları anlatırken mecâz, teşbih ve temsil üslûplarını kullandığı malumdur. Bunlardan biri olan ve Allah'ın *muttağilere* ahirette vaad ettiği cenneti vasfeden er-Ra'd sûresi 35. âyete²⁶ Zemahşerî'nin getirdiği açıklama *müteşâbih* kavramının delâleti açısından dikkat çekicidir. Zemahşerî bu âyette zikredilen cennetin özelliklerinin, "Algı ve idrak alanımızın dışında kalan şeylerin nesnel dünyasında gördüğümüz şeylere benzetme yoluyla" anlatıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla *müteşâbih* kapsamına "Kur'an'da Allah'ı niteleyen ve zahirî manaları esas alındığı takdirde antropomorfik bir tanrıya işaret eden vech, yed, ayn, cenb gibi kelimeler ile gazab, istihza, mekr, ityan-mecî', arş ve istiva gibi yüklemeler"²⁷ de girmektedir. Çünkü bütün bunlar insanların da sahip olduğu uzuvlar ve yapabildiği eylemlerdir. Dolayısıyla "müteşâbihât bu dünyadaki varlıklar için kullanılan birtakım kavramların ya da nitelendirmelerin metafizik konularda ve özellikle Allah ile ilgili olarak kullanılmasından kaynaklanan ve benzerliğin doğurduğu problemin adıdır."²⁸ Buradaki problem ile bu kapsama giren *müteşâbih* lafızların yahut âyetlerin *te'vîlinin* imkânı kast edilmektedir.

Bu durumda ilgili âyette bahsi geçen "*te'vîl etmek için müteşâbih âyetlerin peşine düşmek*"; kendisi değil benzeri ile dile getirilen hususun kendisinin tam olarak ne olduğunu tespit etme çabasını ifade eder. Bir şeyin hakikatini öğrenme çabası mutlak manada yerilecek bir davranış olmadığı halde mezkûr âyette bu çaba "*kalplerinde eğrilik (hakikatten sapma meyli)*" olan kimselerin bir özelliği olarak belirtilmiştir. Öyleyse bir şeyin *te'vîlini* yani başta fark edilemeyen iç yüzünü ve arka planını öğrenme çabası, *te'vîlinin* peşine düşülen hususun mahiyetine göre takdir veya tekdir ile karşılanabilecek bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Mevzubahis âyetteki *te'vîl* arayışının neden tekdir ile karşılandığı ise Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevası ve varlık anlayışı çerçevesinde anlaşılabilir.

Varlık âlemi Kur'ân-ı Kerîm'de *gayb* ve *şehâdet* âlemi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Allah'ın ilmi sınırsız ve mutlak olduğuna göre bu ayrımın insan merkezli ve insanın bilgi bakımından ulaşabileceği noktanın sınırını belirlemeye yönelik olarak yapılmış olduğu söylenebilir. Bu sınırın ulaşabileceği en uç nokta, insanın düşünce yetisi ve duyu organlarının kendisine sağladığı kısıtlı verilerin ulaşabileceği kadardır. Bu verilerin ortaya konulması ve aktarılması da yine beşerî bir olgu ve dolayısıyla sınırlı olan dilin ifade imkânı ile mahduttur. Bu durumda sınırlı olan bilgi elde etme ve elde edilen bilgiyi ifade etme imkânına sahip olan insan, kendisini kavrama ve ifade etme hususunda *gayb* âlemine dair bilgiler konusunda yeterli değildir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın zâtı, bazı sıfatları ve fiilleri, cennet, cehennem, melek, cin, şeytan gibi insanın idrâk alanının dışında bulunan hususlardan bahsetmektedir. Bu durumda "İletişim aracının yani dilin şehâdet alanı ile sınırlı olmasına karşın, gayb alanının da aynı iletişim aracıyla anlatılmasından başka çıkar yol

²⁶ "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va'dolunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir."

²⁷ Öztürk, "Müteşâbih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü"nü'n (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", 40.

²⁸ Mehmet Hayri Kırbasoğlu, "Müteşâbihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi", 1. Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 369.

bulunmamaktadır. Bu durumda, şehâdet alanına dair olgular doğrudan ve olduğu gibi anlatılabilecekken, gayb alanına ait olanlar ancak şehâdet alanındakilere benzetilerek anlatılabilecektir."²⁹ İşte 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyette zikredilen *müteşâbih*, insanın algı sınırının ötesinde olan metafizik alana dair olguların, insanın algı sınırının içerisinde olan olgulara benzetilerek anlatılmasını ifade etmektedir.

Müteşâbih kavramının bu manasından hareketle 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyette zikredilen *te'vîl* arayışının neden tekdir ile karşılandığı anlaşılabilir. Bunun nedeni, âyetin nüzûl sebebinde bahsi geçen Necrân heyetinin Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa'yı *müteşâbih* lafızlarla niteleyen ifadelerdeki mecâzî hakikate hamletmeleri ve bunu gerçeği ortaya çıkarma amacıyla değil kendi fâsid inançlarını tasdik ettirme maksadıyla yapmış olmalarıdır.

İlimde *rusûh* sahibi olmanın ne anlama geldiği ve bu niteliği kimlerin taşıdığı, buraya kadar anlatılan *müteşâbih* kavramının anlam alanı ışığında daha net anlaşılacaktır. Buna göre ilimde *râsih* olanlar en genel anlamıyla, insanın akıl ve idrâk alanının dışında kalan bazı meselelere dair vahyin *müteşâbih* olarak verdiği bilginin hakikatte ne anlama geldiği hakkında herhangi bir yorumda bulunmayan kimselerdir. Onların *müteşâbih* âyetlerin *te'vîlinin* peşine düşmemelerinin nedeni, akıl ve duyularıyla bu meselelerin hakikatini kavrama kabiliyetinden yoksun olduklarının bilincinde olmalarıdır. *Müteşâbihler* akıl ve duyularla bilinmeyecek ve kavranamayacak bir mahiyet taşıdıklarından ötürü bilginin değil imanın konusudurlar. Bu nedenle 'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyette ilimde *rusûh* sahibi olanların bu hususlar hakkında: "*Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır*" dedikleri bildirilmiştir. *Rusûh* kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki anlam alanına ilme ilave olarak iman hususunda da sağlam ve sabit olma anlamını verenlerin gerekçesi de bu olsa gerektir.

Bu noktada müfessirlerin, "وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّهِ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا" ifadesinde Allah lafzından sonra gelen "و" harfinin atıf edatı mı *isti'nâf* edatı mı olduğu hakkındaki görüşlerinden de bahsetmek gerekir. "و" harfinin *isti'nâf* edatı olarak kabul edilmesi durumunda mana "*Onun te'vîlini ancak Allah bilir. Şüpheleri olmayacak ölçüde sağlam ilim sahipleri ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler*" şeklinde iken "و" harfinin atıf edatı olarak kabul edilmesi halinde ise anlam, "*Onun te'vîlini Allah ve Şüpheleri olmayacak ölçüde sağlam ilim sahipleri bilir ve onlar: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler*" halini alır. Kurtubî (öl. 671/1273) bu husustaki farklı görüşleri zikrederek âyetteki "و" harfinin atıf edatı olmasının Arap dili açısından uygun olmadığına dair açıklamalar yapmış ve "و" harfinin *isti'nâf* edatı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre âyette bahsi geçen kimselerin "*ilimde râsih olanlar*" şeklinde adlandırılmaları, onların Arap dilini bilen herkesin anlamakta eşit olduğu *muhkem* olan âyetlerin anlamlarından daha fazlasını bilmelerini gerektirir. Eğer onlar, herkesin bildiğinden farklı bir şey bilmiyorlarsa, onların ilimde *rusûh* sahibi olmalarından bahsetmek mümkün olmaz. Bununla birlikte *müteşâbih* âyetlerin de çeşitleri vardır. İlimde *rusûh* sahibi olanların "*Onun te'vîlini yalnızca Allah bilir.*" sözüyle kast ettikleri, ruh ve kıyametin vakti gibi bilgisi yalnızca Allah katında olan *müteşâbihler*dir. Bununla birlikte çeşitli bilgilerden ve Arap dilinden faydalanılarak bazı âyetlerin *te'vîli* bilinebilir ve böylece bu âyetler hakkında yapılan doğru olmayan *te'vîller* de izale edilebilir. Kendisine lütfedildiği kadarıyla bu kabilden pek çok şey

²⁹ Zekeriya Pak, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 127.

bilmedikçe kimseye 'râsih' denilemez.³⁰ Bu durumda ilimde *râsih* olan kimsenin bir özelliği de *te'vîli* bilinebilir ve *te'vîli* bilinemez âyetleri ayırt edebilmek ve *te'vîli* bilinemez olan âyetlerin gerçek anlamlarını belirlemede Kur'ân-ı Kerîm'in ilgili âyette "Kitâb'ın esası" olarak belirttiği *muhkem* âyetlerin birincil referans olduklarının farkında olmaktır.³¹ Kâdî Abdülcebâr'ın (öl. 415/1025) "*Müteşâbihi muhkeme* hamletmeyi ve her ikisinin ayırımını yapabilmeyi öğrenmeyen kimsenin Allah'ın kitabını tefsir etmekle meşgul olması câiz değildir"³² ifadesi de bu noktaya dikkat çekmektedir.

"İlimde *rusûh* sahibi olanlar"ın kimler olduğunu tespit hususunda Hz. Peygamber'in bu terkibi nasıl tanımladığı da önem arz etmektedir. Ebû Ümâme'den (öl. 86/705) nakledilen bir rivayete göre ilimde *rusûh* sahibi olanların kimler olduğunun sorulması üzerine Hz. Peygamber, "Her kim helal lokma yer, doğru söz söyler, yaptığı yeminin gereğini yerine getirir ve kalbi istikamet üzere olursa o kişi ilimde *râsih* olandır." cevabını vermiştir.³³ Hz. Peygamber'in bu açıklaması, ilimde *râsih* olanların sadece bilgi sahibi olan kimseler değil aynı zamanda sahip oldukları ilmi amellerine yansıtan kimseler olduğunu göstermektedir. Anlaşılmaktadır ki ilimde *rusûh* sahibi olma pâyesine ulaşmak, ilim-iman-amel bütünlüğü ve tutarlılığını sağlayanlar için söz konusudur.³⁴ Diğer yandan Hz. Peygamber'in bu açıklamasına binâen âyetteki "الراسخون في العلم/ilmimde *rusûh* sahibi olanlar" ifadesinin, fitne çıkarma maksadıyla *müteşâbihlerin te'vîlinin* peşine düşen kimseleri nitelemek için kullanılan "في قلوبهم زيغ/kalplerinde eğrilik/hakikatten sapma eğilimi olanlar" ifadesinin zıttı olarak kullanıldığı da söylenebilir. Zira yukarıda bahsedildiği gibi âyet Hz. İsâ'nın Allah'ın bir mucizesi olarak dünyaya gelmiş olmasına iman hususunda insanları kalplerinde eğrilik/hakikatten sapma eğilimi olanlar, yani ulaşamayacakları halde bunun hakikatinin peşine düşen veya bu durumu kendi fâsid inançlarının doğru olduğuna delil olarak gösterebilmek için *te'vîl* eden kimseler ve ilimde *râsih* kimseler, yani bu durumun hakikatinin insan tarafından bilinmeyeceğinin ve dolayısıyla meselenin imanla alakalı olduğunun şuurunda olarak "*Onun te'vîlini yalnızca Allah bilir*" diyenler olmak üzere birbirine zıt olan iki gruba ayırmıştır.³⁵ Bu durumda ilimde *rusûh* sahibi kimseleri, bazı meselelerin hakikatini bilmediğini ve bilemeyeceğini bilen ve böyle bir durumla karşılaştığında samimi bir imanla Allah'a teslim olan kimseler olarak tanımlamak da mümkündür.

Fahreddîn er-Râzî'nin (öl. 606/1210) ilimde *râsih* olanlar için yaptığı tanım, bu kimselerin sahip oldukları ilmin, imanlarına öncül olduğunu göstermektedir. Ona göre ilimde *râsih* olan kimse *kat'î* ve *yaqînî* deliller ile Allah'ın zâtını, sıfatlarını ve Kur'ân-ı Kerîm'in Allah

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 5/25-29.

³¹ İsmail Aydın, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014), 66.

³² Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebâr b. Ahmed b. Abdilcebâr el-Hemedânî, *Şerḥu'l-Uşûli'l-ḥamse*, thk. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996), 606.

³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 5/223; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm müsne'den 'ani'r-Resûl ve's-şâḥâbe ve't-tâbi'în*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 599.

³⁴ Nurullah Denizer vd., *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç-Eylem Tutarlılığı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 29-45.

³⁵ Muhammed Fatih Kesler, "Kur'ân Meâllerinde Gözardı Edilen Bazı Anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 2/467.

kelâmı olduğunu bilen kimsedir. Bu kimse Kur'ân-ı Kerîm'deki *müteşâbih* bir âyet ile karşılaştığında eğer *kat'î* delil Allah'ın muradının o âyetin *zâhir*inden anlaşılan mana olmadığını gösteriyorsa Allah'ın muradının o âyetin *zâhirî* manasından başka bir mana olduğunu, o muradın hak olduğunu ve böyle bir durumda âyetin *zâhirî* manasının terk edilmesinin Kur'ân'ın sıhhatini tenkid etmede bir şüpheye mahal vermeyeceğini de kesin bir şekilde anlamış olur. Âyetin sonunda "(Bu inceliği) ancak akılselim sahipleri düşünüp anlar" buyrulması Râzî'ye göre "*Biz ona inandık*" diyen ilimde *râsih* olan kimseler için Allah'tan bir övgüdür. Bunun manasının, "Kur'ân-ı Kerîm'de bulunanlardan ancak akli kemâle ermiş olanlar nasihat alır" olduğunu söyleyen Râzî bu ifadenin, "onların, Kur'ân-ı Kerîm'i anlama hususunda akıllarını kullandıklarına ve *zâhirî* manası akli delillere uygun olan âyetlerin *muhkem*, uygun gelmeyenlerin de *müteşâbih* olduğunu anladıklarına, sonra bunların tamamının sözünde çelişki ve bâtil bulunması mümkün olmayan Allah'ın sözleri olduğunu bildiklerine ve böylece de *müteşâbihin* Allah katında mutlaka uygun bir manasının bulunduğunu idrâk ettiklerine" delâlet ettiğini ifade etmektedir.³⁶ Râzî'nin uzunca açıkladığı bu övgünün nedenini Zemahşerî (öl. 538/1144) kısaca onların zihinlerini yormalarına ve güzelce düşünmelerine bağlamaktadır.³⁷ Neseî'ye (öl. 710/1310) göre ise onların bu övgüye mazhar olmaları, ilimdeki derinliklerine rağmen keyfiyeti hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen hususlara tam bir teslimiyetle iman etmeleri nedeniyledir.³⁸ Söz konusu övgü, ilimde *râsih* olanların, *müteşâbihin* *te'vîli*ni bilmediklerine de delâlet etmektedir. Zira onlar "*Buna iman ettik*" demeleri nedeniyle övülmüşlerdir. Şayet onlar *müteşâbihin* *te'vîli*ni tafsilatıyla biliyor olsalardı, bunlara iman etmeleri nedeniyle övülmelerinin bir anlamı kalmazdı. Zira bir şeyi tafsilatıyla bilen kimsenin ona iman etmekten başka bir seçeneği yoktur. İlimde *râsih* olanlar sahip oldukları ilim ile *müteşâbih* ifadelerle murâd edilenin onların *zâhiri* olmadığını bilirler ve onlarla kast edilenin tayinini Allah'ın ilmine havale ederler.³⁹ Övgüyü hak etmelerinin nedeni, mütaşâbihler karşısında aldıkları bu tavrıdır.

Bu değerlendirmelerden hareketle ilimde *rusûh* sahibi olmanın beraberinde büyülenme değil tevazu getirmesi gerektiği söylenebilir. Herhangi bir konu ile ilgili diğer insanlara göre daha maharetli olan kimselerin bu özellikleri, kendilerini üstün ve olmayı hak etmedikleri mevkilerde görmelerine sebebiyet verebilmektedir. Hâlbuki övgüye layık olan kendini büyük görme değil sınırını ve bu sınırın ötesinde olanlar için acziyetini bilmektir. "*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir...*" dizelerinin sahibi olan Yûnus Emre (öl. 720/1320 [?]) de bu hususa işaret etmiş olsa gerektir. Kişinin sahip olması gereken ilk ilim kendi varlığı, potansiyeli ve sınırları ile ilgili olmalıdır. İlminin sınırlarının farkında olan kimse, bu sınırın ötesinde olan bir husus mevzubahis olduğu zaman bu sınırı aşamayacağını bilmeli ve

³⁶ Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 7/192-193.

³⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gâvâmiği't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavvaz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1: 529.

³⁸ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve haqâ'iku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Alî Büdeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/237-238. Ayrıca bk. Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî, *Fethu'l-kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*, thk. Yûsuf el-Gûş (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2007), 203.

³⁹ Ebü Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muħit*, thk. Âdil Ahmed - Alî Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 2/400-401.

hakikatine ulaşamayacağı bilgilerin peşine düşmemelidir. Zira bu beyhûde çaba kendisini ve ondan etkilenebilecek başka kimseleri yanlış yollara sürükleyebilir. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın (öl. 1942) ifadesiyle ilimde *râsih* olanlar, bildiğini ve bilmediğini seçebilen, bildikleri sayesinde bilmediklerinin önemini mümkün merteye çözebilen kimselerdir.⁴⁰ Seyyid Kutub'un (öl. 1966) meseleyi kibir-tevazu ekseninde değerlendirdiği şu sözleri de dikkat çekicidir:

*"Büyüklik kompleksine kapılıp inkâra kalkışmak, ancak bilginin dış yüzeyine aldanan ve meseleye yüzeysel olarak yaklaşanların işidir. Onlar bu halleriyle var olan her şeyi kavradıklarını, kavramadıkları şeylerin de yok olduğunu zannederler. Ya da kendi kavrayışlarını gerçeğin ölçüsü olarak kabul ederler ve kendilerinin kavradıkları sahanın dışında kalan gerçeklerin varlığına izin vermek istemezler. Bu nedenledir ki Allah'ın mutlak kelâmını da kendi aklı ölçüleriyle değerlendirmeye kalkarlar! Gerçek bilgi sahiplerine gelince, onlar çok daha mütevizdirler. Beşer aklının gücünü aşan ve çerçevesi dışına taşan pek çok gerçeği kavramada aciz kaldığını kabul etmeye daha yatkın oldukları gibi, fitratları da daha dürüsttür. Ve çok geçmeden dürüst fitratları Hakk ile temasa geçer ve gönül huzuru ile onu kabul ederler."*⁴¹

Vahiy ile *müteşâbih* olarak bildirilen bir mesele hakkında yapılması gereken, âyette zikredildiği gibi *"Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır"* denilerek tam bir teslimiyet gösterilmesidir. Buna göre ilimde *râsih* olmak, sahip olunan yüksek ilim pâyesine rağmen bunun sınırının idrâkinde olmak ve bu sınırın ötesindeki meselelerin bilginin değil imanın konusu olduğunun farkında olarak Allah'ın *müteşâbih* olarak bildirdiği meselelere karşı samimi bir imanla teslim olmak şeklinde anlaşılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi Allah'ın övgüsü, *müteşâbihlere* karşı böyle bir tavır takınan ilimde *râsih* kimseler için söz konusu olacaktır.

3. Meallerde Rusûh Kavramı

Kavram bilgisi bir disiplinin, bir ilim dalının ve bunlara ait meselelerin muhatap tarafından doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için sahip olunması elzem olan yeterliliklerden biridir. Bu nedenle Arap dili ile indirilmiş olan ilâhî kelâm içerisinde yer alan kavramların mefhûmlarının, ana dili Arapça olmayan insanlara ulaştırılması öncelikle kavramların anlam alanlarının doğru bir şekilde tespit edilmesi, sonra da bu mananın hedef dile "efrâdını câmi" ağıyarını mâni" bir şekilde aktarılması ile mümkün olabilecektir.

İlâhî mesajın manalarının dilimize ve bu dili konuşan insanlara aktarımı meâl çalışmaları vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İlâhî mesaj içerisindeki kullanımda kavramlaşmış olan kelimelerin anlamlarının meâllere hangi kaideler çerçevesinde ve nasıl yansıtılacağı hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir husustur. Kavramların önce Arap dilinde sonra Kur'ân-ı Kerîm içerisinde kast ettikleri anlamı ve buna ilave olarak bu anlamın hedef dildeki tam karşılığını tespit etmek, ilâhî mesajın insanlara aktarımı konusunda son derece uzmanlık

⁴⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1962), 2/1044.

⁴¹ Seyyid b. Kutub b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şuruk, 2003), 3/370.

isteyen ve bir o kadar da mühim bir faaliyettir.⁴² Bu bölümde, çalışmamızın konusu olan *rusûh* kavramının anlamının, dili Türkçe olan muhataplara meâllerde nasıl aktarıldığı değerlendirilecektir.

Cumhuriyetin erken dönemlerinde Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Ömer Nasuhi Bilmen (öl. 1971) tarafından yapılan çalışmalarda "*er-râsihûne fi'l-'ilm/الراسخون في العلم*" ifadesine, 'ilimde rüsuhan sahibi olanlar' ve 'ilimde rüsuhan olanlar' şeklinde meâl verildiği, *rusûh* kavramının tercüme edilmeyerek olduğu haliyle kullanıldığı görülmektedir. Daha sonraki dönemden başlayarak günümüze kadar yapılan meâl çalışmalarında bu ifade için kullanılan en yaygın çevirinin "ilimde/bilgide derinleşenler" olduğu görülmektedir. Kanaatimizce "derinleşmek", *rusûh* kelimesinin sözlük anlamı olan "bir şeyin yerine iyice yerleşmesi ve yerinde sabit olması" anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Zira bir şeyin derinine inmek her zaman o şeyde sebat bulunacağı ve o şey hakkında sağlam olunacağı anlamına gelmeyebilir. Derinine inilen şeyin içerisinde kaybolmak hatta yok olmak da mümkündür. Bu nedenle bazı meâllerde tercih edilen "ilimde yüksek pâyeye/dereceye erişenler" anlamı "ilimde derinleşenler" anlamına göre daha tercih edilebilir görünmektedir. Zira "derinleşme"de bir kontrolsüzlük de ihtimal dâhilinde iken "yüksek pâyeye/derece sahibi olma" bir kararlılık ve istikrar manası taşımaktadır. Yüksek derece, o mertebenin gereklerini yerine getirmeyi gerektiren derinlerde olma bir kararsızlığı ve kayboluşu da çağırabilir. Mustafa İslamoğlu tarafından tercih edilen 'ilimde sağlam basanlar' ve Süleymaniye Vakfı meâlinde yer alan 'ilimde sağlam duruş gösterenler' ifadeleri ise hem manayı karşılama açısından eksik hem de Türkçe ifade üslûbu açısından sakil durmaktadır. Kanaatimizce "*er-râsihûne fi'l-'ilm/الراسخون في العلم*" ifadesini hem sözlük hem de *istilâh* manası açısından isabetli olarak karşılamaya en yakın meâller, Abdülbaki Gölpınarlı'nın 'bilgide şüpheleri olmayacak kadar kuvvetli olanlar' ve Ali Fikri Yavuz'un 'ilimde kökleşmiş ve metin olmuş kimseler' şeklinde yaptıkları meâllerdir.⁴³

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın insanlara göndermiş olduğu son vahiydir. Hz. Peygamber kendisine sözlü olarak indirilen vahyi insanlara tebliğ etmiş ve vahyin içeriği günümüze kadar hem sözlü hem de yazılı olarak aktarılmıştır. İnsanların kendilerine sözlü olarak iletilen ilâhî mesajı anlamlandırması, bu mesaj içerisinde yer alan kavramları doğru anlaması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan kavramlar üzerine yapılan çalışmalar son derece önem arz etmektedir.

Rusûh kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca iki kez kullanılmasına rağmen Allah'ın vahiy içerisinde *müteşâbih* olarak bildirdiği meselelere iman hususunda takınılması gereken tavra işaret eden önemli bir anlam alanına sahiptir.

Sözlük manası bir şeyin yerine iyice yerleşmesi ve yerinde sabit olması olan *rusûh* kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de *'ilm* kelimesine ism-i fâil kalıbında sıfat olarak kullanılmıştır.

⁴² Beşir Gözübenli, "Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller", *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 1/81-82.

⁴³ Bu bölümde bahsi geçen meâller için, <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=7> adresinden yararlanılmıştır. (Erişim 20 Haziran 2021)

Rusûh kavramına değer kazandıran aslında kendisine sıfat olarak kullanıldığı '*ilm* kelimesidir. Zira bir kimse meşru olmayan şeyler üzerine de yerleşebilir ve onlar üzerinde sabit kalabilir. Kur'ân-ı Kerîm ise bu kelimeyi diğer pek çok âyetinde kendisine verdiği değer ve önemi açıkça belirttiği '*ilm* kelimesine sıfat olarak kullanmıştır.

'Âl-i 'İmrân sûresi 7. âyette kullanılan "*er-râsihûne fi'l-ilm/الراسخون في العلم*" ifadesi, Allah'ın *müteşâbih* olarak gönderdiği âyetlerin *te'vîlinin* peşine düşmeyen, bunların bilgisinin yalnızca Allah katında olduğunu bilen ve bu nedenle bu âyetlere karşı olan tavrı sadece iman etmek olan kimseler için kullanılmıştır. *Müteşâbih* âyetler, metafizik alana dair bazı meselelerin, insanların algı dünyasındaki benzerlerine hamledilerek mecâzen anlatıldığı âyetlerdir. Kur'ân-ı Kerîm metafizik unsurlar içeren âyetlerini insanın bilgi elde etme imkânı ve potansiyeli metafizik alanın bilgisine erişemeyeceği için böyle bir üslupla ifade etmiştir. Açıktır ki benzeyen ile benzetilen arasında ortak bir nokta bulunsa da bunlar birbirinin aynı değildir. Bu nedenle benzetileni benzeyene eş görmek ilgili âyette "*fitne çıkarmak maksadıyla müteşâbihlerin te'vîlinin peşine düşmek*" olarak ifade edilmiş ve "kalplerinde hakikatten sapma eğilimi olan" kimselerin sıfatı olarak zikredilmiştir. İlimde *râsih* olanlar ise ilimlerinin sağlam ve ileri derecede olmasının bir sonucu olarak ilimleri nispetince bir dereceye kadar *te'vîl* yapma ehliyetine sahip olsalar da nihâî noktada bu hususların hakiki bilgisine ulaşmanın dünya gözüyle mümkün olmadığını, bunların bilgisinin yalnızca Allah katında olduğunu bilen ve bunlar hakkında yapılması gereken yegâne şeyin onlara iman etmek gerektiğinin farkında olan kimselerdir. Zira ilmin sağlam ve ileri derecede olması, kişinin kendi kapasitesinin farkında olması ve neyi bilip neyi bilemeyeceğinin ayrımını yapabilmesini gerektirir. Kendini ilmî açıdan geliştirip fazla ilmin şehvetine kapılmadan sınırlarını bilen ve bu sınırın ötesindeki meseleler hakkında teslimiyetle iman eden kimseler âyetin sonunda "*(Bu inceliği) ancak aklıselim sahipleri düşünüp anlar.*" ifadeleriyle övülmüşlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de ilim sahibi olanlara sıfat olarak kullanılan *rusûh* kavramı, kullanıldığı bağlam göz önüne alındığında gerçek ilim sahiplerinin aynı zamanda iman sahibi de oldukları manasını çağrıştırmaktadır. Zira kendisi hakkında hiçbir şüphe kalmamış sağlam ve doğru bilgi kişiyi doğru inanca, doğru inanç da doğru davranışa sevk etmelidir. Âyette bahsedilen "ilimde *râsih* olan" kimselerin ilimleri gereği iman etmeleri ve "*Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır*" diyerek imanlarını amele yansıtmaları; *rusûh* kavramının zikredildiği diğer âyet olan en-Nisâ' sûresi 162. âyette ilimde *râsih* olanların⁴⁴ iman edenler ve imanlarını namaz ve zekât gibi amellerle fiiliyata geçirenlerle birlikte büyük bir mükâfata ulaşacak olan kimseler olarak zikredilmeleri ve Hz. Peygamber'in de ilimde *rusûh* sahibi kimseleri helal lokma yiyen, doğru söz söyleyen, yaptığı yeminin gereğini yerine getiren ve kalbi istikamet üzere olan kimseler olarak tarif etmesi bunu göstermektedir. Hâsılı ilimde *râsih* olanlar beşerin imkânı ölçüsünde sağlam bilgiye sahip olan ve bu bilgilerinin gereğini yerine getiren; diğer bir deyişle ilim-iman-amel bütünlüğü ve tutarlılığına sahip olan kimselerdir.

⁴⁴ Bu âyette söz konusu olan ilimde *rusûh* sahibi olanlar Abdullah b. Selâm gibi Ehl-i Kitap'tan sağlam bilgi ve iman sahibi olan kimselerdir.

Kaynakça

- 'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûk fi'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980.
- Aydın, İsmail. *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014.
- Bayrakdar, Nazım vd. *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Dinsel Şüphe Problemi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum'a Damîriyye - Süleyman Müslim el-Harş. Riyad: Dâru Taybe, 1989.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh tâcü'l-luğa ve şihâhi'l 'Arabîyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî. *et-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.
- Denizer, Nurullah. "Kur'ân'da Dinî Şüphe". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46 (2017), 63-99. <https://doi.org/10.21054/deuifd.404781>
- Denizer, Nurullah vd. *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla İnanç-Eylem Tutarlılığı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *Tefsîru'l-bahri'l-muht*. thk. Âdil Ahmed - Alî Muavvaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. thk. Muhammed Avvad Mur'ib. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi leğâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Muhammed Alî en-Neccâr. Kahire: y.y., 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed. *el-Çâmûsü'l-muht*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gözübenli, Beşir. "Temel Dini Kavramların Başka Dillere Aktarılması Problemi ve Meâller". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir*. 1/79-92. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Hemedânî, Ebü'l-Hasen Kâdi'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*. thk. Abdulkerim Osman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1996.

- İbn 'Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. el-Abbâs et-Tâlekânî. *el-Muĥîṭ fi'l-luġa*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm müsne'den 'ani'r-Resûl ve's-şahâbe ve't-tâbi'în*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemü meġâyisi'l-luġa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâder, 1414.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râġıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2002.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'ân Meâllerinde Gözardı Edilen Bazı Anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler". *Kur'an Mealleri Sempozyumu -Eleştiriler ve Öneriler- 24-26 Nisan 2003 İzmir. 2/457-469*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. "Müteşabihat Konusundaki Yaklaşımların Değerlendirilmesi ve Yeni Bir Yaklaşım Önerisi". 1. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler*. 363-374. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aĥkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû Ubeyde et-Teymî el-Basrî. *Mecâzü'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Fuâd Sezgin. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Fatma Yûsuf el-Hiyemî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Ahmed Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mekkî, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. Akîle. *ez-Ziyâde ve'l-iĥsân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Şârika: Câmîatü's-Şârika, 2006.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî. *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Muhammed Alî es-Sâbûnî. Mekke: Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, 1988.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzîl ve ĥaĥâ'iku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Alî Büdeyvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Öztürk, Mustafa. "Müteşabih Kavramı Bağlamında "Tefsir Usûlü"nü'n (Ulûmü'l-Kur'ân) Mahiyeti ve Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme". *Bilimnâme* 15/2 (2008), 29-46.
- Pak, Zekeriya. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-ġayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

- Sicistânî, Ebû Bekr Muhammed b. Uzeyz, *Ġarîbü'l-Ķur'ân*. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabîh ve Evlâdih, 1963.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtķân fî 'ulûmi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1997.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Lübâbü'n-nüķül fî esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002.
- eş-Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin. *Fî zılâli'l-Ķur'ân*. Kahire: Dâru's-Şuruk, 2003.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî. *Fethü'l-kadîr: el-câmi' beyne fenneyi'r-rivaye ve'd-diraye min ilmi't-tefsir*. thk. Yûsuf el-Gûş. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2007.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Baġdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ķur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Taylan, Necip. "Bilgi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/157-161. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *Esbâbü nüzûli'l-Ķur'ân*. thk. Kemâl Besyûnî Zaġlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Müteşâbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/204-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Nebioġlu Basımevi, 1962.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Ķâmûs*. thk. Abdulkerîm 'Azbâvî. Kuveyt: Vizâretü'l-İlâm, 1972.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Baġdâdî. *Me'âni'l-Ķur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâġa*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn Sevved. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an ħakâ'iki ġavâmiđi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Muavvaz. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Ķur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru't-Turâs, 1984.